

*Адамова О. С.,**кандидат юридичних наук, психолог, доцент,
доцент кафедри цивільного права**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Анотація. У статті здійснено комплексний правовий аналіз виконання договорів психологічної допомоги в умовах гібридної війни. Обґрунтовано актуальність теми з огляду на зростаючу роль психологічної підтримки як засобу забезпечення немайнових прав, охорони психічного здоров'я населення та посилення національної безпеки. Розкрито змішану природу відповідних договірних зобов'язань, які поєднують приватноправові елементи з публічно-правовими аспектами, що зумовлено соціальною значущістю таких відносин та участю держави у їх гарантуванні. Особлива увага приділяється специфіці виконання договорів у воєнних умовах, зокрема адаптації до дистанційного формату, дотриманню етичних норм, забезпеченню конфіденційності, а також вирішенню колізій між професійною таємницею і публічними інтересами в контексті розслідування воєнних злочинів. Зроблено висновки щодо необхідності удосконалення правового регулювання для належного забезпечення прав усіх учасників договірних відносин у сфері психологічної допомоги.

З'ясовано, що зазначений договір має складну правову природу: з одного боку – ґрунтується на засадах рівноправності сторін, характерних для приватного права, з іншого – виконує публічну функцію, будучи частиною механізмів реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я.

Зроблено висновок, що у специфічних умовах війни виконання таких договорів потребує адаптації до нових викликів: запровадження дистанційних форматів взаємодії, дотримання підвищених етичних стандартів, а також вирішення потенційних правових суперечностей між збереженням конфіденційності інформації та обов'язками сприяння правосуддю у випадках воєнних злочинів. Це вказує на необхідність удосконалення нормативно-правової бази – зокрема, шляхом запровадження чітких стандартів договірного регулювання, визначення процедур інформованої згоди та створення ефективних гарантій прав усіх учасників таких правовідносин.

Ключові слова: договір психологічної допомоги, гібридна війна, психічне здоров'я, немайнові права, етичні стандарти, правове регулювання, договірна правовідносини.

Постановка проблеми. Гібридна війна створює унікальні виклики для психологічного стану населення, оскільки поєднує військові, інформаційні, економічні та соціальні аспекти, які суттєво впливають на ментальне здоров'я різних категорій осіб. Цивільне населення змушене адаптуватися до постійної загрози життю, психологічного тиску, невизначеності та втрати рідних. Військовослужбовці стикаються із бойовими травмами, необхідністю ухвалення складних моральних рішень, психологічним виснаженням і ризиком розвитку посттравматичного стресового

розладу (ПТСР). Внутрішньо переміщені особи (ВПО) змушені долати соціальну дезадаптацію, втрату звичного середовища, дискримінацію та економічні труднощі. Усі ці аспекти потребують специфічних підходів до організації та надання психологічної допомоги.

Стан дослідження теми. Основні аспекти договору про надання послуг, в тому числі надання психологічної допомоги були предметом наукових досліджень таких науковців, як: Є.Л. Базика [1], С.Б. Булеца [2], О.В. Корнилова [3], О.С. Кучеренко [4], В.Н. Панок [5], О.С. Поясник [6] та ін. Разом з тим, сучасні складні умови життя, зокрема, умови воєнного стану, значною мірою впливають й на питання щодо надання психологічної допомоги та особливостей укладення й виконання відповідного договору.

Метою статті є дослідження правової характеристики виконання договорів психологічної допомоги в умовах гібридної війни.

Виклад основного матеріалу. Договір психологічної допомоги в умовах гібридної війни є особливим видом договору про надання послуг, який регулює відносини між надавачем психологічних послуг (виконавцем) та особою, що їх отримує (замовником). Відповідно до вже вищезазначеної статті 901 ЦК України, договір про надання послуг передбачає, що виконавець зобов'язується надати певну послугу, яка споживається в процесі її виконання, а замовник, у разі оплатного характеру договору, зобов'язується здійснити оплату. У випадку договорів психологічної допомоги особливого значення набувають не тільки загальні положення договірного права, а й спеціальні норми, закріплені в Законах України «Про систему охорони психічного здоров'я», «Про соціальні послуги», «Про захист персональних даних» та інших нормативно-правових актах.

Зміст договору психологічної допомоги визначається його предметом, а саме наданням психологічної допомоги особам, що перебувають у стані стресу, посттравматичного розладу, депресії або інших психоемоційних порушень. Відповідно до статті 27 Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я», психологічна допомога включає кризове втручання, консультування, психодіагностичні, психокорекційні заходи та відновні програми. Це означає, що договори можуть мати різний зміст залежно від потреб конкретного замовника. Зокрема, якщо мова йде про військовослужбовців, то в договорі можуть бути передбачені спеціальні реабілітаційні програми.

Окрему увагу слід приділити питанню виконавців за договорами психологічної допомоги. Відповідно до Цивільного кодексу України, виконавцем може бути як фізична, так і юридична особа, однак у сфері психологічної допомоги цей статус має

певні обмеження. Пункт 1.3. статті 1 Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я» свідчить, що «надавач послуг у сфері психічного здоров'я – фахівець у сфері психічного здоров'я, зареєстрований у встановленому порядку як фізична особа-підприємець, або юридична особа незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, з якою перебувають у трудових або договірних відносинах фахівці у сфері психічного здоров'я. До надавачів послуг також належать фахівці у сфері психічного здоров'я, які проходять військову (спеціальну) службу на посадах у структурних підрозділах психологічної служби складових сектору безпеки та оборони України» [7]. Це означає, що виконавцями договору психологічної допомоги, як виду допомоги у сфері психічного здоров'я можуть бути вищеперелічені фахівці – тобто кваліфіковані спеціалісти, що відповідають визначенням професійним критеріям. А пункт 1.9. цієї ж статті визначає хто є відповідними фахівцями у сфері психічного здоров'я – «фізичні особи, які надають допомогу у сфері психічного здоров'я, мають відповідну освіту, володіють необхідними для цього професійними знаннями та навичками, а також відповідають встановленим законодавством вимогам щодо атестації та/або сертифікації. Перелік професій фахівців у сфері психічного здоров'я затверджується Кабінетом Міністрів України» [7].

Фактами, які звертають на себе увагу та прописані у аналізованому законі є те, що: «перша психологічна допомога може надаватися особою, що не є фахівцем у сфері психічного здоров'я, проте пройшла навчання і володіє базовими навичками надання першої психологічної допомоги» та «неформальна допомога у сфері психічного здоров'я – це допомога, що надається окремими особами, групами чи організаціями, які можуть не бути надавачами послуг чи фахівцями у сфері охорони психічного здоров'я» [7].

Ще однією вимогою для фахівців у сфері психічного здоров'я та, відповідно, і для фахівців щодо надання психологічної допомоги за законом є безперервний професійний розвиток та сертифікація. Безперервний професійний розвиток фахівців у сфері психічного здоров'я полягає у постійному процесі навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців у сфері психічного здоров'я, спрямованому на надання якісної допомоги у цій сфері... Сертифікація фахівців у сфері психічного здоров'я враховує результати їхнього безперервного професійного розвитку.

Важливим аспектом договору є відповідність виконавця кваліфікаційним вимогам. Сертифікація за професійними напрямками роботи фахівців у сфері психічного здоров'я (освіта, соціальна сфера, безпека та оборона, інші сфери, визначені у порядку сертифікації) передбачає підтвердження їхньої компетентності та здійснюється Національною комісією. За результатами сертифікації фахівцям видається відповідний сертифікат, а інформація про сертифікованих фахівців вноситься до Реєстру надавачів послуг у сфері охорони психічного здоров'я.

Слід звернути увагу на те, що специфіка психологічної допомоги при бойовому стресі, ПТСР, депресії та соціальній дезадаптації полягає у використанні спеціалізованих методик психотерапії, які дозволяють мінімізувати негативний вплив військових конфліктів на психічне здоров'я осіб. Бойовий стрес є короткочасною, але інтенсивною психологічною реакцією на загрозову ситуацію. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) виникає унаслідок тривалого впливу травматичних по-

дій і може супроводжуватися емоційною притупленістю, підвищеною тривожністю та соціальною ізоляцією. У осіб, які «пережили бойові дії, часто виникають посттравматичні стресові розлади (ПТСР), що супроводжуються фізичними симптомами, такими як болі в серці, головний біль та порушення сну. Пропонуються методи реабілітації, включаючи когнітивноповедінкову терапію, медикаментозну підтримку та соціальну адаптацію» [8, с. 178]. А це вже свідчить про те, що фахівцями, які надають психологічну допомогу таким категоріям осіб, повинні бути не тільки психологи, але й психотерапевти.

Депресивні розлади в умовах гібридної війни набувають особливого поширення і серед цивільного населення, яке зазнає втрати житла, роботи, близьких людей. Депресія в таких випадках супроводжується порушеннями сну, відчуттям безнадії, емоційною нестабільністю, що потребує своєчасного втручання спеціалістів. Соціальна дезадаптація, характерна для ВПО (внутрішньо-переміщених осіб) та осіб, які повернулися з війни, проявляється у труднощах інтеграції в мирне життя, втраті професійних навичок, міжособистісних конфліктах. У таких випадках ефективним є також залучення висококваліфікованих фахівців зі сфери психологічної та психосоціальної допомоги.

Тому слід звернути увагу на те, що надання психологічної допомоги в умовах гібридної війни і цивільному населенню, і особливо, – ветеранам війни, членам сімей загиблих та іншим спеціальним категоріям осіб, може стикатися з проблемою, яка буде потребувати підвищених кваліфікаційних вимог до фахівця при наданні цієї послуги. Отже, цілком справедливим видається передбачена законодавцем додаткова сертифікація таких фахівців та підвищення інших вимог до їх компетентності. Наприклад, у прикінцевих та перехідних положеннях Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» на майбутнє закріплено, «наявність сертифіката, що підтверджує опанування певного науково обґрунтованого психотерапевтичного методу згідно із стандартами та програмами міжнародних організацій і спільнот або програмами, акредитованими такими організаціями для атестації психотерапевтів з числа осіб, які є медичними працівниками, фахівцями з вищою невідкладною освітою з психологічної допомоги та духовної опіки у сфері охорони здоров'я, які є працівниками закладів охорони здоров'я» [7].

Як відомо ще однією істотною умовою договорів є строки їх виконання. У сфері психологічної допомоги це питання набуває особливої значущості, оскільки тривалість надання таких послуг складно передбачити наперед. На відміну від багатьох інших видів договорів, де строки можуть бути чітко визначені (наприклад, у договорах підраяду чи купівлі-продажу), в контексті психологічної допомоги важливо враховувати індивідуальні особливості клієнта. Динаміка психологічного стану кожної особи є унікальною, і результат роботи психолога залежить не лише від застосованих методик, але й від рівня мотивації клієнта, його готовності до змін та активної участі в терапевтичному процесі.

З огляду на це, тривалість надання психологічних послуг може визначатися як конкретним строком, так і настанням певної події, що є важливою для досягнення психологічного результату. Відповідно до ч. 1 ст. 251 ЦКУ, строк – це «певний період у часі зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення»[9], тобто впродовж якого очікується

досягнення позитивного ефекту від психологічної допомоги. Однак у практиці договорів психологічної допомоги доцільніше застосовувати визначення терміну надання послуг, тобто психологічна підтримка триває до досягнення бажаного психологічного стану замовника. Наприклад, це може бути момент значного покращення психоемоційного стану, подолання кризової ситуації або завершення адаптаційного періоду після пережитої травми.

Крім того, строки договорів психологічної допомоги можуть визначати не лише межі надання послуг, а й момент початку їх виконання. Це особливо важливо у випадках, коли послуга є превентивною або передбачає втручання в разі настання певної події. Наприклад, якщо особа звертається за психологічною допомогою у зв'язку з подоланням залежності, моментом початку надання послуги може бути виникнення рецидиву, що вимагатиме повторного втручання спеціаліста. У такому випадку договір може передбачати надання послуг за запитом клієнта, що також впливає на гнучкість строків виконання договору.

Окремої уваги заслуговують договори, що укладаються в дистанційному форматі або за допомогою телекомунікаційних засобів. Як зазначають дослідники, «за встановленим сторонами графіком психолог (психотерапевт) повинен своєчасно реагувати на повідомлення пацієнта, відповідати йому, виходити на зв'язок. Несвоєчасне надання допомоги є однією із підстав оцінки наданої послуги як неякісної. Хоча це питання у більшій мірі пов'язане із забезпеченням якості й належності надання послуг через мережу Інтернет в цілому, оскільки у разі недобросовісності психолога (психотерапевта) досить важко буде довести факт укладення договору й допущені виконавцем порушення» [10, с. 83]. Разом з тим, це особливо актуально в кризовій психологічній допомозі, де навіть коротке зволікання може мати серйозні наслідки для психічного стану клієнта.

Таким чином, строки виконання договорів психологічної допомоги є гнучкими та залежать від багатьох чинників, зокрема індивідуальних особливостей клієнта, типу психологічної послуги та способу її надання. Вони можуть бути визначені як конкретний проміжок часу, так і настанням певної події, що унеможливує застосування уніфікованих правил для всіх договорів цього виду. У зв'язку з цим, розроблення єдиних стандартів визначення строків виконання договорів психологічної допомоги потребує подальшого правового врегулювання, яке має враховувати як специфіку роботи психологів, так і права клієнтів на своєчасне та якісне отримання послуг.

Як зазначається у науковій літературі, договір про надання психологічних послуг «належить до договорів про надання послуг у системі цивільно-правових зобов'язань. Цей договір є основним, двостороннім, консенсуальним (проте він може бути і реальним, про що має бути прямо зазначено в договорі). Вказаний договір може бути укладений як на користь сторін, так і на користь третіх осіб» [11, с. 67].

Додатково слід звернути увагу на те, що психологічна допомога має адаптуватися до специфічних умов воєнного конфлікту та враховувати ці складні ситуації, з якими стикаються різні групи населення. Безперечно необхідно розширювати доступність безоплатної психологічної допомоги, створювати кризові центри та гарячі лінії, забезпечувати підготовку спеціалістів з урахуванням воєнної специфіки та сприяти розвитку підходів до подолання наслідків психотравмуючих подій. Важливим

напрямом є також розвиток альтернативних методів надання психологічної допомоги, таких як дистанційне консультування, використання психотерапевтичних програм через інтернет-платформи, а також застосування інноваційних технологій, таких як віртуальна реальність (VR) для відновлення психічного здоров'я постраждалих.

Висновки. Умови гібридної війни актуалізували необхідність правового осмислення та регулювання договорів психологічної допомоги як інструменту захисту немайнових прав, забезпечення психічного здоров'я та зміцнення національної безпеки. Встановлено, що договір психологічної допомоги має комплексний характер, поєднуючи елементи приватноправових відносин між рівноправними сторонами з елементами публічного права, зважаючи на його соціальну значущість та зв'язок із державними гарантіями у сфері охорони здоров'я.

Особливості виконання таких договорів в умовах війни включають необхідність адаптації до дистанційних форматів, підвищені вимоги до етичних стандартів, а також можливість виникнення правових колізій між обов'язком збереження професійної таємниці та потребами правоохоронних органів у розслідуванні воєнних злочинів. З огляду на це, актуальним є удосконалення нормативного регулювання з метою встановлення чітких стандартів договірних зобов'язань, процедур інформованої згоди, а також механізмів захисту прав як надавачів, так і отримувачів психологічної допомоги.

Таким чином, правова характеристика договору психологічної допомоги в умовах гібридної війни засвідчує його важливу роль у зміцненні стійкості суспільства, що потребує подальшого розвитку правових підходів до регулювання таких відносин у світлі сучасних викликів.

Література:

1. Базика Є.Л. Основи організаційної психології: курс лекцій. Одеса: ОНУ, 2023. 150 с.
2. Булеца С.Б. Цивільні правовідносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми: дис. ... д-ра юрид. Наук. Одеса, 2016. 437 с.
3. Корнілова О.В. Медична допомога як вид соціального забезпечення: дис. ... д-ра філософії: 081. Одеса, 2021. 245 с.
4. Кучеренко О.С. Умови договору про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 42. С. 82–84.
5. Панок В.Г., Чаплук Я.В., Андреева Я.Ф. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультування: навч. Посібн. За заг. ред. В.Г. Панка, І.М. Зварича. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 384 с.
6. Поясник О.С. Цивільно-правове регулювання надання психологічних та психотерапевтичних послуг: авторф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 22 с.
7. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні: Закон України від 15.01.2025 р. № 4223-ІХ. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20?find=1&text#Text>.
8. Адамова О.С. Вплив травми на соматичні процеси: психосоматичний підхід. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського*. 2024. № 6. Т. 35 (74). С. 177–182.
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text=627#Text>.
10. Керученко О.С. Умови договору про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 42. С. 82–85.

11. Керученко О.С. Цивільно-правова характеристика договору про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг. *Право і суспільство*. 2017. № 1. Ч. 2. С. 67.

Adamova O. Legal characteristics of the implementation of psychological assistance contracts in the conditions of hybrid war

Summary. The article provides a comprehensive legal analysis of the implementation of psychological assistance contracts in the context of hybrid warfare. The relevance of the topic is substantiated in view of the growing role of psychological support as a means of ensuring non-property rights, protecting the mental health of the population and strengthening national security. The mixed nature of the relevant contractual obligations, which combine private law elements with public law aspects, is revealed, which is due to the social significance of such relations and the participation of the state in guaranteeing them. Special attention is paid to the specifics of the implementation of contracts in wartime conditions, in particular, adaptation to a remote format, compliance with ethical norms, ensuring confidentiality, as well as resolving conflicts between professional secrecy and public interests in the context of the investigation of war crimes.

Conclusions are drawn regarding the need to improve legal regulation to properly ensure the rights of all participants in contractual relations in the field of psychological assistance.

It was found that the specified contract has a complex legal nature: on the one hand, it is based on the principles of equality of the parties, characteristic of private law, on the other hand, it performs a public function, being part of the mechanisms for implementing state policy in the field of health care.

It was concluded that in the specific conditions of war, the implementation of such contracts requires adaptation to new challenges: the introduction of remote formats of interaction, compliance with increased ethical standards, as well as the resolution of potential legal conflicts between maintaining the confidentiality of information and the obligations to facilitate justice in cases of war crimes. This indicates the need to improve the regulatory framework – in particular, by introducing clear standards of contractual regulation, defining procedures for informed consent and creating effective guarantees of the rights of all participants in such legal relations.

Key words: psychological assistance contract, hybrid war, mental health, non-property rights, ethical standards, legal regulation, contractual legal relations.